İnsan insan hakkında nasıl fikir edinebilir? Söz konusu olan, örneğin, bir kaya olsa gözlem yaparak fikir edinebilir.

Gözlem salt görme ile değil, beş duyunun beşiyle de ilgili olduğu gibi zihinde önceden oluşmuş kavramlara da dayanır. Gözlem sırasında görme,işitme, dokunma, koklama ve tatma yoluyla alınan duyumlar, gözlem yapanın öncen haiz olduğu kavramlara uydurulur ve zihninde mevcut olan dünya tasarımının, kısaca görüşünün içinde anlamlanır. Kaya gözleme konu olduğunda, gözlem sırasında gözlemi yapan insanla, gözleme konu olan kaya arasındaki doğal etkileşim ihmal edilecek denli azdır ya da fark edilemeyecek tarzdadır; dolayısıyla insanla kaya bu bağlamda birbirlerinden ayrık gözükür. Doğal etkileşimin fark edilmediği gözlem sırasında insan özne, kaya nesne olarak farklı konumlarda gibidir. Nesnenin öznenin dışında olduğu düşünülerek, bu gözleme dış gözlem de denir.

İnsan, insan hakkında fikir edinmeye giriştiğinde, iş çetrefilleşir. Öncelikle, insanın “ben” dediği kendisi hakkındaki önermeleri, aynı zamanda, insan hakkında önermelerdir. “Düşünüyorum.” ya da “Acı çekiyorum.” ya da “Seviniyorum.” ya da “İçim daralıyor.” ya da “Acıktım.” derken insan, insanın hallerine değinmiş olur. “İnsan düşünen bir varlıktır.” önermesi “Düşünüyorum.” önermesine özdeşleşecek denli bağlıdır. Böylece, insandan ben olarak sözedilebilir. İnsan hakkındaki fikirlerin ilk kaynağı insanın kendisidir. Bu tür insanın kendisi hakkındaki gözlemlerine iç gözlem de dendiği olur. İnsan hakkındaki iç gözleme dayalı oluşan fikirlerde geçen insan, insanın “ben” dediğidir ve bu tür önermelerdeki insanı ayırd edebilmek için buna “ben-insan” denebilir.

İnsan hakkındaki fikirler yanlızca iç gözlemle edinilmez. Örneğin, ağrı sızı yapmadığında insanın böbreklerini hissetmesi, ağrı sızı yapsa bile onları böbrek olarak hissetmesi imkansız gibidir. “İnsanın iki böbreği vardır.” fikrine dış gözlemle varılır. İnsan hakkında dış gözlemle ulaşılan fikirlerde geçen insanı ayırmak için, ona “o-insan” denebilir. İnsan o-insan oldu mu bir kez, “İnsan iki kollu, iki ayaklı, tüysüz bir hayvandır.” sözüne benzer fikirlere rastlanır olur. Bu tür fikirlere kapılanlar “ben” dediklerini, bilerek ya da bilmeyerek, insandan saymazlar.

İnsan hakkında ben olarak varılan fikirlerle, o olarak varılan fikirler harmanlanır. Ancak bu harmanlamalar sık sık yabancılaşmaya, dışlayıcılığa, solipsizme, panteizme ve benzeri rahatsızlıklara yol açar. İnsanın kendini o insan olarak kavraması biçminde beliren insanın kendinden yabancılaşması, kısaca yabancılaşma, hayatı tahakküm ilişkileriyle örülen, doğal olmayan saiklerle etkinlikte bulunan, ancak başkasının iradesini gerçekleştiren çalışanlar için adeta kaçınılmazdır. İnsanın salt mekandalığına bağlı antropometrik yöntemlerle olacağı gibi, daha becerikli biçimde insanın zamanlalığına uzanıp, hüküm süren tahakküm ilişkileriyle uyumsuz davranışlarda bulunanların insandan sayılmaması ile de ortaya çıkabilen dışlayıcılık, düzenli kentsel yaşam için kaçınılmazdır; aykırıları eleyip, beceriksizce yürütüldüğünde insanların görünüşte aynılaşmasını, becerikli yürütüldüğünde insanların davranışlarının aynılaşmasını hedefleyen, giydirilmiş ya da açık asimilasyon politikası kentliliğin, uygarlığın, burjuvalığın temel taşıdır ve ben olarak insanla o olarak insanın zihni harmanlamasının yol açtığı çarpıklıklarla olanaklı ve sürdürülebilir hale gelir. Solipsizm, panteizm, monadik düşünme gibi düşünmeler ise bu harmanlamanın aksamasıyla ortaya çı-kar.

Ben-insan ve o-insan yaklaşımları arasındaki fark kartezyen kuşku ilkesiyle çarpıcı bir hal alır. Kuşku ilkesine göre insanın kuşkulanamayacağı önerlemeler dışındaki tüm önermeler, yine insanın kuşkulanamayacağı mantık kuralları kullanılarak bu kuşkulanamayacağı önermelerden çıkarsanıyorsa geçerlidir; aksi halde kâle alınmamalıdır. Kuşku ilkesi ben-insana uygulandığında tam anlamıyla abesttir. Kuşkulanılamayacak hiçbir önerme ya da kural bulunamaz ve her türlü ussal düşünmeancak kuşkulanılabilecek olandan kuşkulanmama olarak imanla başlayabilir; dolayısıyla insana ben-insan olarak bakıldığında, iman edilenin önce sorgulanmadan kabulüne, sonra bir dalevereyle sanki önceden kabul edil-memiş gibi kanıtlanmasına varır ki, kendi kendini kandırmanın ötesine geçemez. Kuşku ilkesiyle temellendirilmeye çalışılan düşünmeyle niyet, ben-insana göre doğruyu bulmakken, o-insana bakışla onu ikna etmektir. Hal böyle iken, kuşku ilkesi, hatalı olsalar bile kuşkulanmadığı önermelerden, geçersiz olsalar bile kuşku duymadığı çıkarsama kalıpları kullanılarak kurulacak usla, rasyonel insanın ikna edilebileceğini işaret ederek, insanın

kendi usuyla nasıl kullanılabilir bir alete dönüştürülebileceğini gösterir. Böylece, insanı düşünen, alet kullanan, toplumsal bir hayvan olarak tanımlayan bir akıl belirir. İnsana "o" diye bakıldığında, kuşku ilkesi oldukça kullanışlıdır.

İnsanın "sen" dediği, insan fikrinin üçüncü kaynağıdır. Bu üçüncü kaynaktan yola çıkılarak oluşacak "insan" fikrini diğer iki kaynaktan gelen "insan" fikirlerinden ayırd etmek için "sen-insan" denebilir. İnsanın "o" dediğinden farklı olarak, "sen" dediği "ben" dediğinden etkilenir ve "ben" dediğini etkiler; "sen" dediği ile "ben" dediği etkileşim içindedir. Bu etkileşim, insanın "ben" diyebilmesi için, özbilinç için özseldir.[1] İnsanın doğallığın ötesindeki varlık olarak kendini hissedebilmesi, başka birinin, kendisine karşı, doğallığın ötesinde bir varlık olarak davrandığını fark etmesiyle gerçekleşir. (Ancak senin bana benim doğallığın ötesinde varlığım olduğunu düşünüyormuşsun gibi davranman, benim "ben" olduğumu fark etmemi sağlar.) Üstelik insanı "o" diye görmek bir yanılsamadır; insan kendisi dışındaki herkese "sen" diyebilir; kendisi dışındaki herkes kendisine göre "sen-insan"dır. Bunun fark edilmesiyle açıklık kazanır ki, insan sen ile benin birliğidir.

Notlar

1. Bknz. Ömer Osman SARI, *Bilinç Arzuyla Özbilinçleşirken Kaygı: Kölelik!*, 2007